

Språknormer – traditioner och behov

Norm och språknorm

Språknorm är ett viktigt begrepp i all diskussion om språkvård. För ett par år sedan utkom en sammelvolyt, *Språkform och språknorm* (1979), som trots boks titeln inte har ett enda bidrag (av sammanlagt 22) med ordet *norm* i rubriken. Underförstådd finns tanken på normen bakom rubriker som "Skriva som vi talar?", "Dialekten i skolan", "Om tyska attityder till främmande ord" osv.

Begreppet *norm* finns oftast med i språkvårdsdiskussioner men det behöver inte uttryckligen finnas omnämnt med den termen. Om *norm* uttryckligen är omtalat både som begrepp och term, är det inte alltid definierat. Begreppet är svårt att definiera men det är användbart.

Normer förekommer inom åtskilliga områden av mänsklig samlevnad och kan definieras t.ex. på följande sätt

"Norm" är en föreskrift som säger att man ska handla på ett bestämt sätt. (GLOY 1979:8)

Språknormerna är *ett* slags normer. Liksom normer i övrigt så kan språknormerna vara explicit uttryckta i ord eller de kan existera utan att någonsin ha formulerats i ord. Man kan följa en norm utan att vara medveten om att man följer den.

Tonåringen följer en implicit norm när han använder slang eller dialekt i umgänget med sina klasskamrater. Men den norm man framför allt tänker på gäller standardspråket. Det är naturligt, eftersom det finns en mängd yttranden om standardspråket som är föreskrifter för hurdant det borde vara. Standardspråket har en explicit norm för svenskans del. Man kan hänvisa till ordlistor för böjning och uttal, stilhandböcker och grammatikor som står till buds med uppgifter om svenskan, som de flesta språkbbrukare, vanligen i enlighet med det ursprungliga syftet, fattar som regelgivande, normerande.

Språknorm och annat mänskligt beteende

Språket har vissa länkar till modebegreppet. – Enligt en tysk forskare, Hans Naumann, utgör folket grunden för det högre samhällsskiktets kultur. Samtidigt hävdar han att det folkliga uppkommer i samhällets övre skikt. För detta myntade han termen *gesunkenes Kulturgut*, sjunket kulturgods. Naumann säger inte att det finns en enkel motsats.

Naumann berättar suggestivt om hur litauiska bönder i början av seklet kommer till marknaden i staden. Det är svårt för en främling att skilja dem från varandra. De har samma kroppshållning och samma kläder och kommer med små slädar om vintern och små vagnar om sommaren, också de lika varandra. Han ser detta som ett positivt drag. Det finns trygghet och styrka i det samhället.

Klädseln och detaljer i den kan, liksom språket, fungera som sammanhållande krafter. Avvikelse kan upplevas som ett hot, antingen det är fråga om en enskild eller en minoritet som klär sig annorlunda eller talar ett annat språk eller en annan dialekt. Det är svårt att förändra en klädsel utan tillräckligt starka motiv (LÖNNQVIST 1979:92).

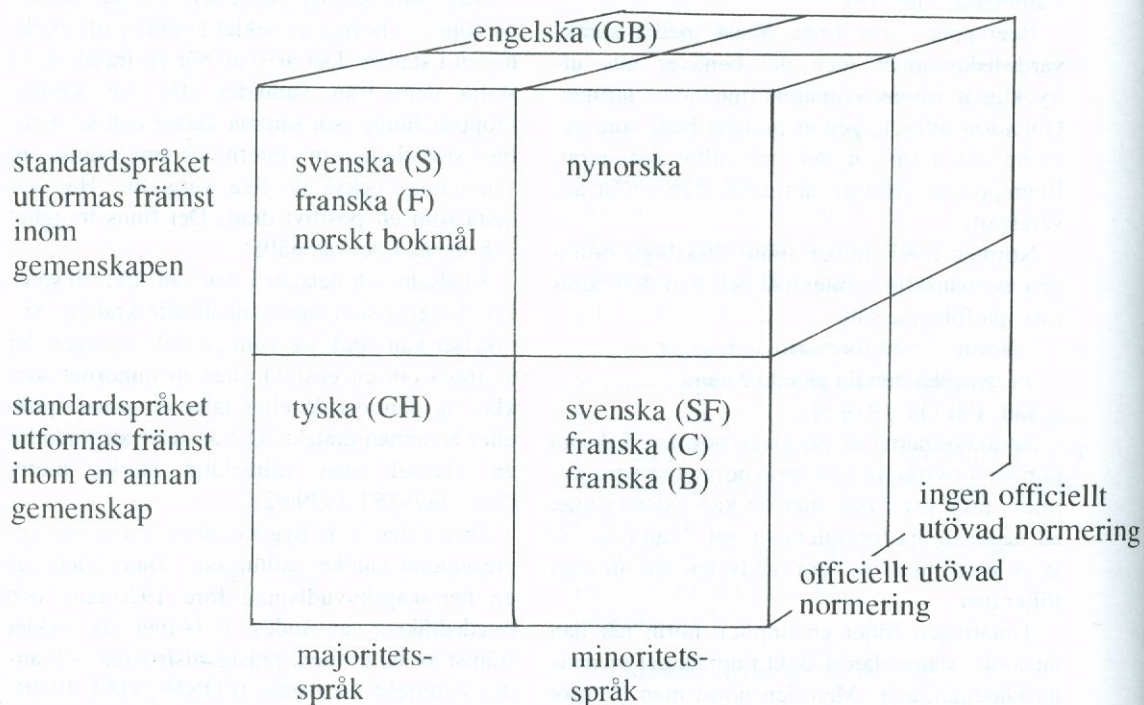
Damhatten och bygdedräkten i Finland representerar sjunket kulturgods. Damhatten var en herrskapshuvudbonad före 1920-talet och bygdedräkten användes i början av seklet främst av lärarinnor, prästgårdsfröknar och andra kulturellt medvetna (LÖNNQVIST 1979). När huvudduken senare har kommit igen, under flera andra benämningar (scarf, sjal), så kan det ses som exempel på upplyft kulturgods. Det har också att göra med snabb spridning av mode och internationell likriktning.

Attityderna till språkvarieteter påverkas i viss mån av modebetonade strömningar i tiden. Väl utvecklade kommunikationer leder till att vi kommer i kontakt med fler varieteter av vårt språk och med flera andra språk. Det bör ge möjligheter för en större tolerans. Men samti-

digt är det naturligt att standardspråket får en stärkt ställning. Det är viktigt med en språkform som har en större geografisk och social giltighet än folkmålen. Det är också naturligt att ett gemensamt språk, ett standardspråk, utvecklas. I en förenklad form kan man uppleva den processen t.ex. i någon av de talrika nordiska arbetsgrupperna, särskilt när samarbetet är intensivt och icke för formellt. Då kan man lägga märke drag av en gemensam skandinaviska i deltagarnas danska, norska och svenska. Förklaringen är att det utbildas en känsla av gemenskap som söker sig ett uttryck i språket och därtill att det finns ett behov att förenkla kommunikationen.

Officiellt utövad språknormering

En implicit normering, en konventionalisering, är naturlig i alla språk. Både språksystemet och språkbruket genomgår en ständig utveckling. Det är lätt att iakttä detta i ordförrådet. För några år sedan var *initiera* ett verb som plötsigt befann sig i varje framåtsträvande politikers och ämbetsmans mun i sammanhang som *initiera ett samarbete*, i slutet av 70-talet går svenska myndigheter in i en industribransch för att stöda den. Det senare verbet har inte kommit i aktivt finlandssvenskt språkbruk än, men det har en hög frekvens i rikssvenska politikers och ämbetsmäns språk i dag.

Modell för klassificering av språknormerande attityder och åtgärder. – Modellen är tänkt för västeuropeiska standardspråk. Den indelar dem i åtta olika grupper. Engelskan i Storbritannien avviker från det vanligaste mönstret genom att den placerar sig i kubens bakre halva (ingen officiellt utövad normering). Engelskan på Nya Zeeland finns också där men ett steg lägre (standardspråket utformas främst inom en annan gemenskap; jfr LAURÉN

1982:56). Det betyder att engelskan på Nya Zeeland har problem med regionalismer men de är av delvis annan art än t.ex. för svenskan i Finland eller franskan i Canada. Problemen gäller normalt inte regionalismer som har sin källa i ett annat språk i samma samhälle. Men modellen vill jag betona att det finns rationella skäl bakom olikheter mellan olika språks specifika språknormering.

Den explicita normeringen visar upp en rik provkarta för de moderna språkens del. Man kan, för att upptäcka en struktur, förenkla det så att man säger att det finns språk med en officiellt utövad normering och språk utan någon officiellt utövad normering. För den officiellt utövade normeringen kan akademier, språknämnder och språkmöten ansvara. Dessa akademier, nämnder och möten har vanligen någon anknytning till statsmakten men en ansedd ställning kan vinnas också på annat sätt.

Engelskan är ett språk som saknar officiellt utövad normering. Man har ofta ställt just engelskan emot franskan som ett exempel på större liberalism i språkliga frågor. Engelskan har inte någon akademi som arbetar med språknormering eller språknämnder som ägnar sig åt språkvård.

I stället har amerikaner och engelsmän ordböcker med tradition, *Advanced Learner's Dictionary of Current English*, *Longman Dictionary of Contemporary English* och *Webster*. Deras (inofficiellt utövade) normering är inte enhetlig, vilket en granskning visar (SEPPÄ-NEN 1981); granskningen grundar sig på kategorier som nordisk språkvård i allmänhet arbetar med.

Språksociologernas arbete (jfr Bernstein, Trudgill, Labov m.fl.) med varieteter av engelskan visar att den implicita normeringen fungerar som för andra språk. Det är svårt att upptäcka något i deras studier som tyder på att standardspråket skulle ha en annan ställning.

Det finns enligt min mening goda skäl att anta att ett språk som svenskan med en officiellt fungerande språknormering har en socialt sett vänligare standardvarietet än engelskan. Frånvaron av en officiellt styrd normering kan innebära att det mönster man rättar sig efter för standardspråket är en mycket komplicerad företeelse, där de aldrig formulerade kraven är svåra att uppfylla. Den officiellt utförda normeringens styrka kan vara att den riktar intresset på ett begränsat antal drag i språket. Dem kan man tillägna sig med överkomlig möda. Detta är en hypotes som är minst lika god som den som hävdar att frihet från officiellt utövad

normering är att föredra. Den officiellt utövade normeringen kan rikta in intresset och arbetet på rationella drag i språket.

Minoritetsspråkets normering

Den känslighet som medlemmarna inom en gemenskap har för tendenser inom gemenskapen karakteriserar också finlandssvenskarna inom den svenska språkgemenskapen. Det innebär att vi i fråga om språket värdesätter i stort sett samma beteende som andra svensk-språkiga. Ju bättre kommunikationerna är desto närmare varandra är attityderna.

Det som en utomstående därutöver fäster sig vid är vårt arbete mot de så kallade finlandismerna, dvs. fennicism, arkaismer (ålderdomliga drag) och (delvis) regionala nyskapelser. En förutsättning är visserligen den allmänt svenska inställningen till regionalismer i standardspråk. Men för att vi skall förstå det bättre bör vi jämföra med andra språk som befinner sig i samma situation, t.ex. franskan i Canada (se ett avsnitt därom i LAURÉN 1982) eller franskan i Belgien (se. t.ex. POHL 1979). Det gemensamma för dessa språk är att de är minoritetsspråk i tvåspråkiga länder och att deras standardform främst utvecklas i ett annat samhälle; befolkningen är där kvantitativt så betydande att det är naturligt.

Med tanke på kommunikationsbehovet och med tanke på språkets ställning i det tvåspråkiga samhället är ett språkvårdande arbete i stil med det finlandssvenska naturligt. Till och med i enskildheter arbetar man på samma sätt med t.ex. franskan i Canada och franskan i Belgien.

Språknormeringen fungerar förbryllande olika i språk som står varandra så nära som de västeuropeiska. De grundläggande likheterna är trots allt av så allmän karaktär att en jämförelse med folklivsforskningen ger ett visst utbyte. Olikskaperna är dels traditionsbundna (existensen eller frånvaron av officiellt utförd språknormering) dels praktiskt språkpolitiskt motiverade.

Litteratur

GLOY, Klaus (1979) Normer och språknormer. Några grundläggande tankar. I E. Hansen & P. Skyum-Nielsen (red.), *Sprognormer i Norden*.

Nydanske Studier & Almen Kommunikations-teori 12. København. S. 8–24.

LAURÉN, Christer (1982) *Lärare om språkriktig-*

- het. Vaasan korkeakoulun julkaisuja No 82. Vaasa.
- LÖNNQVIST, Bo (1979) Klädernas symbolvärden. I N-A. Bringéus & G. Rosander (utg.), Kulturell kommunikation. Lund. S. 92–103.
- NAUMANN, Hans (1922) Grundzügen der deutschen Volkskunde.
- POHL, Jaques (1979) Les variétés régionales du français. Études Belges (1945–1977). Bruxelles.
- SEPPÄNEN, Aimo (1981) On the notion of correct usage. I Moderna språk 1981:3. S. 225–233.
- Språkform och språknorm. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 67. Lund 1979.